

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7500143>

Ілляшенко Т.Д.

*Український науково-методичний центр практичної психології
і соціальної роботи Національної академії педагогічних наук
України, м. Київ*

**ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ В
ІНКЛЮЗИВНІЙ ТА СПЕЦІАЛЬНІЙ ОСВІТІ
PROBLEMS OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL
DIAGNOSTICS IN INCLUSIVE AND SPECIAL EDUCATION**

The paper stipulates a critical position regarding implementation of psychological and pedagogical assessment in Inclusion Resource Centers (IRC). Such assessment of a person's development is viewed as a checklist of their individual characteristics that cause difficulties in learning. This approach cannot serve as psychological and pedagogical diagnosis suitable for functioning in the system of inclusive and special education. Keywords: children with special educational needs (CEN), inclusive education, special education, psychological and pedagogical diagnosis, Inclusion Resource Center (IRC).

Keywords: *psychological and pedagogical diagnostics, inclusive education, special education, inclusive resource center (IRC), children with special educational needs.*

Впровадження інклюзивної освіти для осіб з особливими освітніми потребами (ООП) супроводжується суттєвими корективами в усталених у вітчизняній спеціальній психології і педагогіці методичних і навіть методологічних позиціях. Складається враження, що у методичних розробках такі корективи є не зовсім усвідомленими, а тому залишаються неузгодженості і суперечності, які виявляються тільки під час їх практичного застосування.

Тут ми зупинимося на психолого-педагогічній діагностиці, яка є провідною функцією інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). Сьогодні вони починають освоювати нещодавно розроблені колективом авторів «Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі» (Прохоренко Л.І., Ярмола Н.А., Набоченко О.О., Данілавічюте Е.А., Ільяна В.М., Костенко Т.М., Чеботарьова О.В., Литовченко С.В. та ін., 2021) Це методичне керівництво є визначальним для всієї організації інклюзивної освіти, яка, звісно, починається з діагностики – психолого-педагогічної оцінки розвитку особи.

У названих методичних рекомендаціях проголошена «індивідуальна модель підтримки» (Прохоренко Л.І., Ярмола Н.А., Набоченко О.О., Данілавічюте Е.А., Ільяна В.М., Костенко Т.М., Чеботарьова О.В., Литовченко С.В. та ін., 2021, с. 7) здобувача освіти, на якій стоїть система інклюзивного освітнього середовища. Згідно з цією моделлю оцінка розвитку особи не передбачає власне діагнозу, а обмежується тільки

переліком окремих труднощів у різних сферах психічної діяльності, які зумовлюють її потреби у допомозі в процесі навчання.

Здавалося б, нарешті досягнуто тих ідеальних умов, коли дитина вивчається як унікальна з усіма своїми особливостями, труднощами і потребами та отримує відповідну допомогу, оминаючи «навішування ярликів», які завжди ховаються в діагнозі, тобто в узагальненні (підведенні під визначення). Проте тут і виявляються проблеми такого підходу до психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, оскільки він не здатен послуговуватись тими знаннями, які сконцентровані у всякому діагнозі. Цей підхід до комплексної оцінки розвитку особи збіднює знання про її стан і фактично відкидає далеко назад від сучасного розвитку спеціальної психології і педагогіки.

У всякому діагнозі (психолого-педагогічному чи медичному) сконцентровані знання про відповідні типові особливості дитини, які дозволяють ставити прогноз і визначати методи впливу (у нашому випадку – методи навчання). Діагноз об'єднує у єдине ціле усі симптоми у їхньому ієрархічному зв'язку і надає їм особливого змісту. Тільки через знання типових особливостей набувають повноти свого значення індивідуальні.

Відмова від власне психолого-педагогічного діагнозу та обмеження окремими симптомами призводить до того, що висновок ІРЦ про психолого-педагогічний розвиток особи перетворюється на довгий перелік труднощів з різних сфер її психічної діяльності, за якими неможливо розпізнати дійсний її стан. Чи буде такий висновок дієвим у наданні підтримки дітям з ООП в інклюзивному освітньому процесі, покаже практика, яка ще залишається не вивченою. Проте цього висновку зовсім не достатньо для спеціальної школи.

Сьогодні ІРЦ є єдиною установою, на яку покладено ґрунтовне і різнобічне вивчення розвитку дитини, і він обслуговує не тільки інклюзивну освіту дітей з ООП, але й спеціальну. Тому висновок про комплексну психолого-педагогічну оцінку особи повинен бути універсальним, містити такі діагностичні відомості, які дозволяють батькам обирати різні форми освіти дітей з ООП: інклюзивну чи спеціальну. Тимчасом з чинного «Порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів загальної середньої освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти» можна зрозуміти, що спеціальна школа для дітей з порушенням інтелектуального розвитку послуговується висновком психіатра (Про затвердження порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти : наказ МОН № 831, 2018).

Щодо спеціальних шкіл усіх інших профілів у названому документі МОН висновок психіатра про стан інтелекту дитини не згадується.

Очевидно, зарахування дитини з порушенням слуху чи зору у спеціальну школу здійснюється на основі відповідної лікарської довідки. Обов'язковий висновок про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи, який подається до спеціальної школи, обмежується, як уже зазначалося, називанням окремих когнітивних труднощів дитини і не бере на себе повноваження визначати стан її інтелектуального розвитку. Тому серед дітей із встановленими сенсорними порушеннями не виявленими можуть залишатися первинні інтелектуальні порушення, які у спеціальній школі передбачають відповідну програму і методи навчання.

Досвід роботи колишньої психолого-медико-педагогічної консультації переконує, що медичні документи містять свій важливий перелік відомостей, але не дають тієї інформації, яка потрібна для психолого-педагогічної роботи з дитиною, у якій психіатр кількома словами констатує порушення інтелектуального розвитку. Зауважимо, що у медичному (у даному випадку психіатричному) і психолого-педагогічному діагнозі використовується та сама назва, проте їх змістове наповнення потрібно розводити. У навчанні і розвитку дитини, пріоритети є на боці психолого-педагогічного діагнозу. Часто у складних, суперечливих випадках саме психолого-педагогічне розгорнуте вивчення інтелектуальної діяльності дитини дозволяє рекомендувати для неї траєкторію освіти і розвитку, яка відповідає її дійсним можливостям. Не випадково виникла потреба ввести поняття функціонального діагнозу (Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я: діти та підлітки, 2018) як суттєве доповнення і поправка до медичного, коли йдеться про соціальне функціонування особи. Отже, висновок про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи повинен брати на себе функцію психолого-педагогічного діагнозу.

У процесі удосконалення названого висновку ІРЦ, на нашу думку, без узагальнень, які об'єднують різні взаємопов'язані ознаки у єдине змістове ціле, не обійтись. Тільки за такого підходу ми не втратимо у процесі діагностичного обстеження особи її індивідуальність.

Треба сказати, що обмеження окремими симптомами та відмова від діагностичних узагальнень призводить до серйозних ускладнень у ідентифікації різних станів, назви яких сьогодні легко змінюються. Тут доречно зауважити, що сьогоднішнє захоплення евфемізмами стосовно дітей з порушеннями психофізичного розвитку дуже ускладнює використання важливих дефініцій у спеціальній психології і педагогіці, що є неприйнятним у вирішенні наукових питань. Усяка зміна назви того чи іншого явища потребує великої обережності, щоб не порушити його відповідності суттєвим ознакам, не внести багатозначності в їх тлумачення і не порушити зв'язку з дослідженнями, які продовжуються під загальноприйнятою попередньою назвою.

Необережна зміна назв уже ускладнила диференціацію ЗПР і розумової відсталості, яка з деяких пір називається порушенням інтелектуального розвитку певного ступеня. А тимчасом інтелектуальні порушення є в обох випадках, але вони якісно різні і по-різному піддаються корекції. Досі психолого-педагогічна діагностика проводила доволі виразну диференціацію інтелектуальних порушень цих двох станів за здатністю до абстрагування і узагальнення і пов'язаною з нею *навчуваністю та зоною найближчого розвитку* (Виготський Л.С., 1935; Обухівська А.Г., 1997) Особливості навчуваності дозволяють диференціювати ЗПР і порушення інтелектуального розвитку різного ступеня, визначати залежність рівня інтелектуального розвитку, зокрема, загальної обізнаності, від факторів соціального середовища, первинність чи вторинність труднощів інтелектуальної діяльності відносно мовленнєвих та сенсорних порушень. Проте цим кардинальним для вітчизняної спеціальної психології і педагогіки поняттям загрожує виключення із вжитку в системі інклюзивної освіти. Залишаються просто «когнітивні труднощі» у визначенні двох суттєво відмінних станів, різниці між якими недовідчений педагог, що працює в інклюзивному класі, не знайде у сьогоднішньому висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи.

Отже, зміст висновку прямо залежить від методологічних засад організації діагностичного обстеження дитини, у процесі якого вдається виокремити ряд системоутворювальних узагальнень із властивими їм суттєвими ознаками. Вони торкаються як пізнавальних функцій, так і емоційно-вольової сфери, рис особистості та факторів, що впливають на їх формування, і теж розглядаються у взаємозв'язку. Винесені у висновок такі результати психолого-педагогічного вивчення дитини дозволять уникнути довгого і безсистемного переліку різних психологічних ознак та виразніше окреслити її індивідуальність, а відповідним рекомендаціям щодо педагогічної роботи з нею надати більшої обґрунтованості.

Підводячи підсумок обговорення психолого-педагогічної діагностики розвитку здобувачів освіти в ІРЦ, доводиться сказати, що це питання залишається сьогодні досить далеким від такого розв'язання, яке можна було б рекомендувати для практики.

По-перше, і це є визначальним, потребує упорядкування тих методологічних засад, на яких будується методика комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку особи в ІРЦ, визначення її освітніх труднощів і необхідної підтримки в освітньому процесі.

По-друге, справжня індивідуальна модель підтримки особи в освітньому процесі передбачає вивчення багатьох показників у їхньому взаємозв'язку і взаємообумовленості, що дозволяє побачити конкретну індивідуальність з її проблемами і потребами.